

Ս. ՍԱՀԱԿ ԵՒ Ս. ՄԵՍՐՈՊ(*)

Դժուարին է քանի մը տողերով պատկերացնել կամ նկարել այս երկու մեծ գեմբերն, որոնց վրայ ամէն տարի նոր նոր ճառագայթներ կ'աւելնան՝ զանոնք զեղեցկապէս այլակերպելու չափ։ Սակայն և այնպէս՝ ո՛րքան ալ ժամանակը հեռացնէ զանոնք մեզմէ, միշտ միեւնոյն ընտանի թերափներն են անոնք մեր սրտին պաշտելութեանը մէջ, ու հիմա՝ իրենց տօնին յիշատակովը հպարտացած՝ ուժգին բաբախումներով կ'ողջունենք զիրենք։

Իրենց կեանքն ու զործը ազգայնութեան մը զերագանց արտափայլումն ունեցաւ. իրենց կը պարտինք մեր դպրութեան ամենէն պերճախօս էջերը. իրենք եղան մայրենի եկեղեցւոյն կրկնակ սիւներն՝ Յաբումն ու Բողգը՝ հաստատութիւնն ու զօրութիւնը։ Մէկը հայրապետական աթոռի՝ միւսը նահապետական արօրի մը մօտ ծնած, ա՛հ, ինչպէս յաջողեցան վերանալ հաւասար բարձրութեան մը՝ ուր Սինայի մը չափ որոտում կայ և Թաբորի մը չափ սքանչացում։

Գաղտնիքն ա՛յն է որ երբեմն երկուքն ալ տա՛ք տա՛ք արցունքներով իրարու հետ լացին, հո՛ւր հո՛ւր երագներով մէկտեղ հմայեցին, սո՛ւրբ սո՛ւրբ մրմունջներով մէկտեղ աղօթեցին. և ինչո՞ւ այս ամէնը. — որպէս զի Ասուած իայելէն խօսի. որպէս զի օտար լեզուներու (յունարէն և ասորերէն) խրդուրտիւնէն թմրած՝ չորս հարիւր տարիներէ ի վեր Աւետարանին ծառայող ժողովուրդը Աստուծոյ տաճարէն դուրս չելնէ ա՛յնպէս՝ ինչպէս իր նախնիքը կ'ելնէին Արմաւիրի սօսիներուն անտառէն, սօսափին ու սարսափ տանելով իրենց հետ քան թէ սիրոյ երկնային ազդում մը. որպէս զի Լուսաւորչի զաւակները հողեկան զմայլումով ողջունէին Յաւիտենականին մէկ նոր Յայտնութիւնն ալ՝ հայեցի բառերով ու շեշտերով, ու անոնց համար նորագոյն Ուխտի մը չափ արժէք ունենար այն։ Ա՛յ այնուհետև թերևս օտարոտի բան մը պիտի չունենար Աստուած։

Այս խորհուրդով և համոզումով մեծ ընտանիքին զոհարար այդ հայրերն,

(*) Սրտագգած զմայլումով կը զարգարենք «Սիոն»ի ներկայ թիւին մուտքը հոգեւոյս Տ. եղիշէ Գուրեան Ս. Պատրիարքի այս գրութեամբը, զոր Ն. Ա. Կիւ վարդապետ, գրած էր իբր քառասնեակ մը տարիներ առաջ, Արմաշու Դպրեվանոց կրօնաթերթ **Մատախ**ի համար, եւ որ, մերձ կիսադարեան հեռուորթեան մը խորէն, այժմ տեսակ մը ոգեկոչութիւնը կը լինի մեր գրականութեան այս մեծ տօնին առթիւ. իր ամբիժ յիշատակին եւս։

հայ գրիմասքաներ, իրենց զրջին արանիներն իրարու շփելով՝ կրօնքի սրբազան կրակը անգամ մ'ալ վառեցին, ու անոր լոյսէն շլացած՝ իրաւունք ունեցան ա'յնպէս երեւելու, ինչպէս կը նկարագրէ զիրենք մօտէն դիտող երջանիկներէն մին (Կորին) « ո՛չ այնպէս զուարճանայր Մովսէս յէջս Սինէական լերին » : — Ի՞նչ անպատու մանդութիւն ամենուն սրտէն կը յորդէր, երբ երկնատուր հանձարներուն դիւթութեամբը « Մովսէսը մարգարէական դասով, Պօղոսը առաքելական զունդով հայաբարբառ և հայերէնախօս եղան » :

Այս զեղեցիկ յաջողութեան արդիւնքը տակաւին նոյն այն բերկրանքով կը համակէ զմեզ, ամէնքս ալ փորձն առած ենք այդ զերագոյն վայելքին . Գրի դիւտն ու Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը մոզական արուեստն եղաւ այդ երկու Մեծ հոգիներուն :

Հոս պահ մը կանդ առնենք սակայն, և երկու կարևոր կէտերու վրայ դարձնենք մեր ուշադրութիւնը :

Նախ՝ չկարծենք թէ իրարմէ անբաժան յիշատակուող այս երկու անձնաւորութիւններն՝ պիտի կարենային առանձին մնալով օգտակար ըլլալ ա'յնպէս՝ ինչպէս կը դնահատենք այսօր իրենց մատուցած ծառայութիւնը :

Պէտք է խոստովանիլ թէ առանց Մեսրոպի՝ զուցէ Սահակ իր տոհմին բոլոր ազնուականութեամբը, իր հայրապետական պաշտօնին բովանդակ պատկառանքովը, մշակուած մտքին լայն սաւառնումներովը, անբիծ հոգիին ջերմ խանդաղատանքովը, չկարենար նորանշան լոյս մը սփռել իր դարուն վրայ . այլ՝ իր քնիւլին համեմատ՝ Վաղարշապատի եկեղեցւոյն սեղանին վրայ ծալուած « Բենեդիկտիոն » փռչիւններու մէջ թողլով՝ իր պարկեշտ մարմինը հանգչեցնէր օր մը Աշտիշատի հոգին տակ : Այն ատեն իր հօրմէն, Ս. Ներսէսէն, սա տարբերութեամբ միայն ապրած պիտի ըլլար որ, ժողովուրդին ճակատագրին առջև հայրը միշտ Գեբաղի կողմը դարձաւ, իսկ տղան Գարիղինին . նա իր արդար զայրոյթներուն մէջ անէծք ունէր, սա իր արցունքներուն մէջ օրհնութիւն : Այո՛, առանց Մեսրոպի՝ հայ դպրութեան ընձեռած բարիքէն կէս բաժին մ'ուսննալու փառքը պիտի պակսէր Սահակին :

Միւս կողմէ, առանց Սահակի՝ Մեսրոպն ալ իր « անլոյս արդելանքի » բովանդակ հայեցողութեամբը, « աշխարհական կարգերու » բոլոր հմտութեամբը, անկեքիլի կամքին պինդ մաքառումներովը, տրտում հոգերուն անվերջ ցաւերովը՝ զուցէ առ առաւելն պարզ կրօնաւորի մը անուշ բուրումը ծաւալէր մեր պատմութեան քանի մը թափթփած թերթերուն մէջ, ու ինքը՝ քնալակն քաղին վրայ թողլով զիրն ու զրոցը, իր կենդանութեան « զեանատարած անկողինը » տանէր փռէր Օշականի մութ քնարանին խորը :

Երկուքն ալ, որ հիմա ա'յնքան խորին հիացումով կը թրթռացնեն մեր գիտակցութեան ձայնը ու երախտապարտ զգացումներու բուռն արտայայտութիւններ կը խլեն մեզմէ, երկուքն ալ, առանց իրարու, հասարակ մահկանացուի մը կեանքը ապրած պիտի ըլլային . թերևս իրենց նմաններ շատ պիտի գտնէինք, հիմա որ միայն իրարու նման են, և աննման ուրիշներու :

Յիշե՞նք Սահակի անձն ու պաշտօնը ներկայացնող պատմական նշանաւոր պարագայ մը : Միտք բերենք ուրեմն այն անմխիթար սուգը, որով համակուած՝ իր դժբախտ հօտի տխուր վիճակին ու մեծամեծներու անմիտ խորհուրդին հա-

մար, շատ մը օրեր իր խուցը քաշուած լացաւ ու հեծկտաց, յետոյ իր շուրջը զոռացող անիրաւներուն տեղի տալով՝ իջաւ այն աթոռէն, զոր փառասէր երէցներ կամ կնասէր ասորիներ բռնակալեցին։ Եթէ ամէնն ա՛յս ըլլար, զուցէ իրաւունք պիտի ունենայինք — իր արցունքները չմոռնալով հանդերձ — տարտամ զաղափար մը շինելու իր մեծութեանը վրայ։

Յիշե՛նք նաև Մեսրոպի կեանքէն պատմական իրողութիւն մը։ Ինքն աշխարհայինն ու զործնականը թողած, առանց մեծ պատճառի, կը հեռանայ վեհաշուք հաստատութեան մը յարկէն և աւագ պաշտօնէ մը, երթալ խառնուելու համար «ի կարգ միայնակեցաց», լիկելու համար իր մարմինը քաղցով ու ծարաւով, անքուն հսկումներով զոհելու համար զիշերներու հանգիստը։ Եթէ ամէնն ա՛յս ըլլար, զուցէ իրաւունք պիտի ունենայինք — իր բարեպաշտ հոգին մեծարելով հանդերձ — թեթև զաղափար մը կազմելու իր ամբողջ հանճարին վրայ։

Ինչ որ ալ ըլլար ուրեմն, երկուքն ալ Մեծ տիտղոսին անարժան պիտի մնային, եթէ Պարթև ազնուականն ու Տարօնի զիւղացին Աւետարանի բեմին առջև իրարու չհանդիպէին, և իրարու չզործակցէին ա՛յն չքնաղ արուեստովն՝ որով Տիրի մեհեանին բոլոր ճարտարութիւնը Տիրոջ տաճարին մէջ փոխադրեցին։

Երկրորդ կէտը՝ որուն մտադիր պէտք է ըլլալ՝ ո՛չ այնչափ Աստուածաշունչի քարգմանութեան զործն է, որչափ այն լեզուն՝ որով թարգմանեցին զայն Սահակ և Մեսրոպ։ Ստո՞յգ է արդեօք ոմանց կարծիքը, թէ այդ լեզուն առաջին օրէն անխմանալի մնացած ըլլայ նոյն իսկ Ե. դարուն մէջ ապրող հայերուն, ինչպէս հիմա։ Ո՛չ մէկ ապացոյց կարելի չէ գտնել այդպիսի ենթադրութեան մը հաստատութիւն տալու համար։ Բայց եթէ հակառակն եղած ըլլար, այդ մեծ վարդապետներն իրենց համբաւէն ու հրապոյրէն շատ բան պէտք էր որ տուէին, եթէ իրօք չկրցան հասկնալ որ ժողովուրդին կրօնական զարգացումը իր մայրենի լեզուին բնական բացատրութիւններովը միայն կրնար իրականութիւն դառնել։ Սակայն աւելորդ է տարակուսիլ. ա՛յդ իսկ էր «երկուց հաւասարելոց» իղձն ու նպատակը։ Այդ թարգմանութեան լեզուն արուեստ ունէր, բայց ո՛չ հրեք արուեստակութիւն։ Գուցէ շատ ետքը ձախող քայլեր առնուէին անոնց կողմէն՝ որոնցմէ մին համարձակեցաւ զրելու թէ «մեր արուեստին անտեղեակ էին Սահակ և Մեսրոպ»։

Աղեքսանդրիոյ ճեմարանական մակացութեանց վրայ պարծող ու մեծ թարգմանիչներէն զեր ի վերոյ ներկայանալու յաւակնութիւն ունեցող այդ ծածկանուն զիտնականը, ո՛վ որ ալ ըլլայ, (հաւանաբար Սիւնեաց դպրոցին վերաբերող մը) թէ՛ ինքն ու թէ՛ իրեն տեսութիւններովն անած միտքերն՝ Աստուծոյ խօսքը ժողովուրդին ամէն դասակարգին յարմար ու հասկնալի զործելէ զուցէ շատ հեռանային. սեթեթեալ ու խառնակ լեզուի մը յօդուածոյ ձևերուն տակ՝ անոնց ձեռքով թարգմանուած Ս. Գիրք մը նոյն օրին պէտք կրնար ունենալ նոր թարգմանիչներու։ Իսկ Սահակ և Մեսրոպ, ընդհակառակն, խօսուն լեզուին համակ պարզութեամբը — շատ քիչ բացառութեամբ թերեւ — ի գլուխ հանեցին իրենց հսկայ ձեռնարկութիւնը, հին թարգմանիչներու հարիւրամեայ դպրոցին աւանդական ուղղութեանը հետեւելով։

Իսկ հիմա՞, զո՞հ կրնա՞ն ըլլալ Սահակ և Մեսրոպ քանի որ այդ լեզուն ա՛լ խուժդուժ բան մը դարձեր է հայ ականջներու, և զօղանջող պղնձի մը պէս

կը հնչէ այն. ալ դադրեցա՞ւ ուրեմն իրենց պաշտօնը. — բայց ինչո՞ւ մոայլ ստուեր մը կը սահի անոնց դէմքին վրայէն: Մի՛, մի՛ խռովիք դուք, ո՛վ պատուական զուլաներ, ո՛չ մէկը կրնայ կապտել ձեր ճակատին շողերը՝ որոնք ամէն տարի պէ՛տք է որ աւելնան. վասն զի դուք բնականն ու իրականը զործեցիք. այսուհետեւ ձեզի հաւատարմութեամբ հետեւողներուն ու ձեր փառքին նախանձաւորներուն կը մնայ, Ձեր ու իրենց սիրած եկեղեցիին պէտքերուն համաձայն մտածել, ինչպէս դուք ըրիք. ա՛յն է՝ ժողովուրդին ընտանի ընել կենդանի Գիրքը, Աստուծոյ զիտութեան աղբիւրները բանալ ամենուն, մէկ խօսքով՝ շարունակել ձեր զործը, առանց մատնելու զայն մոռացութեան, ու անխախտ գարեբուն հնչեցնել ձեր անունը — ՍՍՀԱԿ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊ:

Ե. Վ. ԳՈՒՐԵԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԲ

Գ.

Բայց միթէ՞ տար համար պարտի՞նք Ս. Գիրքը նկատել մատեան մը՝ զոր աստուածային Հոգին ուղղակի թելադրած է զայն խմբագրող մարդոց: Յաճախ այս լամաստով ըմբռնուած է «Ամենայն գիրք աստուածաշունչ» խօսքը, և կարծուած է թէ կարելի է Ս. Գիրքը նկատել հաւաքում մը երկինքէն ինկած պատգամներու, զորս անոր հեղինակները արձանագրած են միայն: Բայց Սուրբ Գիրքը ինքն իսկ չ'արտօներ այդպիսի իմացում մը:

Հին Կտակարանի մատենագիրները, երբ ժողովուրդին պատմութիւնը կ'աւանդեն, կը յիշեն յաճախ աղբիւրները՝ ուսկից կը քաղեն իրենց յառաջ բերած իրողութիւնները. անոնք աւելի հին գրութեանքներ են քան իրենցները, և մենք ոչ մէկ իրաւունք չունինք ասոնց վրայ տարածելու գաղափարը ուղղակի ներշնչումին՝ զոր պիտի մտածէինք վերագրել Ս. Գրքի մատենագրին: — Նոր Կտակարանին մէջ, չորս Աւետարանիչներէն մին, Ղուկաս, մեզի կը յայտարարէ թէ ինք իր Աւետարանը գրած է Փրկչին պատմութեան մասին ձեռք բե-

րած բոլոր տեղեկութիւնները հաւաքելէն վերջը. միթէ իրաւունք պիտի ունենայինք բացարձակ ներշնչումին պարզեր տարածելու այն զանազան անձերուն ևս վրայ, որոնցմէ օգտուած էր նա:

Աւելին կայ. երբեմն միւսոյն իրողութեան զուգահեռական պատմութեանքները, որոնք աստուածաշնչական տարրեր գիրքերու մէջ կը բովանդակուին, իրարու հետ բոլորովին չեն համաձայնիր. այս պարտական կը ներկայանայ նոյն իսկ մեր աւետարանական պատմութեանքներուն մէջ: Այս տարրերութիւնները ոչ մէկ կարեւորութիւն չունին, եթէ Ս. Գիրքը նկատենք իրրեւ գիրք մը, որ սահմանուած է մեզի ծանօթացնելու Աստուծոյ զործը մարդկութեան փրկութեանը համար. բայց անոնք մեզի այնքան վճռական կը թուին, որ կը միտինք մտածելու թէ արդեօք աստուածային Հոգին երբեմն երբեմն հակասած է ինքն իրեն:

Նոր Կտակարանին մէջ Հինէն հոյ՛ մը մէջբերումներ կան, ու քրիստոնեայ մատենագիրն իր այդ մէջբերած հատուածներուն ընծայուած իմաստը միշտ ճշգրիտ համաձայն չէ իմաստին՝ զոր այդ հատուածը ունէր երբայական բնագրին մէջ: Այս տարրերութիւնը երբեմն անկէջ յառաջ կու գայ որ Նոր Կտակարանին հեղինակները յաճախ կը յիշեն Հինը, յոյն թարգմանութեան համեմատ, որ Աղեքսանդրիա կա-